

ҚАЗІРГІ ЗАМАНҒЫ ТРАНЗАКЦИЯЛЫҚ ТАЛДАУ ЖӘНЕ ОНЫҢ ЖАҢАЛЫҒЫ

Нұрдәулетқызы А.¹,

¹магистрант, мамандығы "6M050300 – Психология",

«Тұран-Астана» университеті,

Нұр-Сұлтан қ., Қазақстан Республикасы

e-mail: ayapsy01@gmail.com

Андатпа. Мақалада транзакциялық талдаудың психология мен педагогикада қалай қолданылатындығы қарастырылады, жаңалықтар мен қазіргі транзакциялық талдау тұжырымдамасының түсінігі ашылады. Қазіргі кезде танымал психология мәртебесіне ие болып, жылдам қарқынмен дамып келе жатқан транзакциялық талдаудың қолданатын тәсілдері мен әдістеріне сипаттама берілген.

Тірек сөздер: қазіргі транзакттік (транзакциялық) талдау, психотерапия, сценарийлер, [психологиялық](#) модель.

Транзакциялық талдау – адамның жеке және топтағы мінез-құлқы мен өзара әрекеттесуін талдауға арналған [психологиялық модель](#). Оның ерекшелігі – адамға өз өзін түсіне білу негізінде басқа адамдармен қатынас құруын да түсінуге мүмкіндік береді. Транзакциялық талдау – әр адам өзіне деген сенімге сүйене келе шешім қабылдап, "өз басымен" өмір сүруді, сезімдерін ашық түрде білдіруді үйрене алады деген тұжырым негізінде адамның мінез-құлқын талдау әдісі.

«Транзакциялық талдау» терминге айналған сөз тіркесі 'транзакциялық' сын есім мен 'талдау' зат есімнен құрылған. Сын есімнің мазмұны шетелдік 'транзакция' сөзінен туындайды. Психологияда 'транзакция / трансакция' сөйлеушілердің бір біріне сұрағы мен жауабынан тұратын қатынас бірлігі болып табылады. Осы аталған сөздердің бәрі 'транс' деген латын түбірі бар түбірлес болып келеді. Оның негізгі 'өту, жылжу, қимыл жасау' мағынасы сонау көне замандағы латын тілінен қазіргі психология, медицина, логистика, экономика, аударматану т.б. білім салаларында қосымша терминдік мағыналармен түрленіп қолданыста жүр (транзит, трансляция, транслятор т.б.) [1].

Сонымен, «транзакциялық талдау» терминнің 'еркін ерікті өзара әрекеттесуді талдау' сөзбе сөз мағынасынан екі психологиялық идея туындайды: а) адамдар қатынасының табиғаты мультипликативті (көпдеңгейлі, көпқабатты) болуы және ә) қатынас процесін майда құрылымдық бөлшектерге бөлу мен осы ара-қатынастың құрылымдық бөлшектерін талдау [2].

Транзакциялық талдау Эрик Берннің еңбектерінде тұлға мен оның әлеуметтік мінез-құлқы теориясы ретінде зерттелген [3]. Э.Берннің кезінен бастап транзакциялық талдау айтарлықтай өсті және өзгерді, сонымен бірге

жеке өзгерістер шешімнің моделі болып табылатын эго күйлерінің моделі және өмір сценарийі тұжырымдамасы қалды.

Қазіргі таңда транзакциялық талдауды меңгеру кәсіби салада, тұлғааралық өсумен ғана емес, сонымен қатар оқу орнындарында немесе басқа да ұйымдарда оқу үдерісімен байланысты әр түрлі мамандықтар мен кәсіптерде жаңа деңгейге шығуға мүмкіндік береді.

Қазіргі заманғы транзакциялық талдау негізі - сенім болып табылатын тұлғаның өзгеруін шешім моделі ретінде қарастырады, оның негізі баланың ерте шешімінде. Транзакциялық талдаушы өз жұмысында клиентпен өзіндік келісімшарт жасай отырып, сценарийден шығу және дербестікті қамтамасыз ету нәтижелері үшін жауапкершілікті бөледі.

Қазіргі заманғы транзакциялық талдау жеке мәселелерді өзгертуге емес, жеке өзгерістерге бағытталған, метаморфоз туралы шешім қабылдауды және оны жүзеге асырудың ұзақ процесін қамтиды. Транзакциялық талдау оқытуға жеке тұлғаның теориясы, күрделі құрылымдар мен ұйымдардың талдауы, іс жүзінде қолдану және топтарға да, жеке адамдарға да қолданылатын түзету жүйесі кіреді.

Қазіргі заманғы транзакциялық талдаудағы қарым-қатынас барлық адамдар жақсы, яғни кез келген адам –ОК, деген қағидаға негізделеді және ашық қарым-қатынас шарттары сақталады, мысалы психология саласында психотерапевт пен клиент арасында, ал педагогикада ата-ана мен бала арасында немесе ұстаз бен оқушы арасында бір деңгейде, клиентке немесе балаға түсінікті, қол жетімді тілде сөйлеседі, ұсынылған әдебиетте не болып жатқанын мұқият түсінуге мүмкіндік береді.

Транзакциялық талдау терапиясының негізі - адам өзінің проблемасын түсінетін және қабылдайтын, өзгертуге шешім қабылдайтын және оны белсенді түрде жүзеге асыратын тұлғаға бағытталғандық [4].

Өз кезеңінде Берн идеал дербестіктен тұрады деп санаған "адамның үш қасиетін босату немесе қалпына келтіру арқылы сипатталады: жете түсіну, кенеттік және сырластық" [5], ол автономияны өзгертуді мақсат ретінде санай отырып, қазіргі транзакциялық талдауды жоққа шығарады.

Берннің ойынша, жете түсінушілік нәресте кезінен бастап адамға тән және сенсорлық әсерлерге, көру, есту, сезу, дәмін сезу және иіс сезу қабілеттеріне, өзінің сезімдері мен сыртқы тітіркендіргіштерімен үйлесімділікке, таңдамауға және сұрыптамауға негізделген.

Кенеттікті Э.Берн Берн оны алуан түрлілікті таңдау және кез-келген эго күйін - мінез-құлықты, сезімді, ойды қолдану арқылы еркін әрекет ету қабілеті ретінде анықтады.

Берннің сырластығы - бопсалау мен психологиялық ойынды алып тастай отырып, басқа адаммен қарым-қатынас кезінде шынайы сезімдердің ашық көрінісі.

Дегенмен Э. Берн өмірлік сценарийден босау туралы еш жерде айтқан жоқ, көптеген теоретиктер оны автономия деп санайды.

Автономияның анықтамасын бере отырып, оны мінез-құлық, ойлар мен сезімдер, шындыққа реакция, болып жатқан оқиғалардың мезеттігі, сценарийлік сенімдерден тыс шығу деп атауға болады [5].

Автономия барлық кіріс ақпараттарды өңдеуді және оған реакцияны ересек адамның эго күйі позициясынан болжайды, бұл өте қиын, бірақ уақыт өте келе жеке адам сценарийді қалдырып, уақыт өте келе жеңіл, еркін, тез болатын түрлі таңдауды бағалайды, Ересек адамның эго-күйі позитивті Бала мен позитивті Ата-ананың ерекшеліктерін қамтиды. Бұл жағдай үшін Берн интеграцияланған Ересек деген терминді ұсынды [5].

Қазіргі заманғы транзакциялық талдауда теориялық моделі және терапиялық әдістері бар үш мектеп бар, толық терапия үшін кәсіби маман барлық үш мектептің әдістерін меңгеруі қажет:

1. Классикалық мектеп – Берн мен оның әріптестерінің тәсілдеріне негізделген, Ересек адамның эго-жағдайын жақсарту, баланың қызығушылығын ояту үшін әртүрлі аналитикалық модельдерді қолданады. Классикалық әдістер – Драмалық үшбұрыш, Эгограмма, Таңдау, Қолдау (поглаживание) және т.б. Классикалық мектеп адамның өзіне қалай қиындық туғызатынын, ескі сценарийлерден арылып, автономияға қол жеткізетінін білуді мақсат етеді. Басымдық – терапевттің дамытушылық әсерімен клиенттердің проблемалық жағдайлары ойнайтын топтық терапия, ол қатысушыларды олардың сценарийлік стереотиптері мен өзара әрекеттесу кезінде көрінетін ойындар туралы хабардар етуге ықпал ететін әдістермен таныстырады.

2. Боб пен Мэри Гулдинг ұсынған транзакциялық анализ бен гештальт терапиясының жиынтығы болып табылатын Шешімдерді қайта қарау мектебі - бұл жаңа терапевтік тәсіл ретінде негізделген және баланың шешімдерді ерте қабылдау сезімдерінен туындайды. Ойлау процесін қосу үшін, Гоулдинг жұбы сценарийден шығу үшін адамға бірінші, яғни баланың алғашқы ерте шешімінен бас тартуы керек, Бала эго-күйімен жұмыс жасау, осы сезімдерді білдіру және ескі шешімді өзгертіп, жаңа шешім қабылдау керек деп санайды. Мектептің басымдығы - қиялмен, арманмен, қайғылы оқиғаларды бастан кешіру, жеке жауапкершілікке баса назар аудара отырып, өзін-өзі сезінуге және жаңаша әрекет етуге мүмкіндік беру. Топтық жұмыс қатысушылары терапияның әсерін күшейтетін, оң қолдау беретін сыртқы бақылаушыға айналатын топтық өзара әрекеттесуге бағытталмайды.

3. Шифф ерлі-зайыптары құрған Катексис мектебі Берн ілімдеріне сүйене отырып, Ата-ананы "қайта тәрбиелеу" әдісін қолдана отырып, психикалық ауруларды емдеу орталығын құрды. Сәбилікке оралу арқылы мектепті қолдаушылар клиентті ақыл-есінен айырылған Ата-ананың күйін басып, оны қуаттан айыруға бағыттайды. Бұл әдіс өздігінен ойлауға және әрекет етуге шақырылған сау адамдармен де жұмыс істейді. Топтық терапия ықыласты орта ретінде қолданылады. Бұл процесі жақсы түсіну үшін Шэа Шифф "қамқор конфронтация" тіркесін қолданады [5].

Қазіргі заманғы транзакциялық талдаудың маңызды жетістіктеріне Р. Эрскин мен А. Зальцманның Рәкет жүйесі және Т.Кайлердің шағын

сценарийінің тұжырымдамасы – әр модельдің өзіндік емдік тәсілі негіз болды.

Қазіргі заманғы транзакциялық талдау, ата-ана мен бала арасындағы қарым-қатынаспен жұмыс істегенде, көбінесе дәлелденген терапевтік техникамен бірге қолданылады, бұл еселі жұмысты ұйымдастырудағы жағымды ерекшелік. Мұндай әдістердің ішінде маманның мақсатына байланысты психоанализ, нейро-лингвистикалық бағдарламалау, жүйелер теориясы және басқа да көптеген салаларды атауға болады, дегенмен эго-күй моделі мен өмірлік сценарий теориясы терапияның негізі болып табылады.

Отбасылық қатынастармен жұмыс жасауда жұмысты психологиялық-педагогикалық оқыту процесі ретінде қалыптастырып, терапияға қатысуға және осыған байланысты алған міндеттемелерін орындауға келісім-шарт жасасқан ата-аналар мен балалардың транзакция әдістерін қолдану қабілетіне қол жеткізе отырып, психологиялық-педагогикалық жағдайлар транзакциялық талдау мүмкіндіктерін әртүрлі жағдайлармен жұмыс жасауда қолдану әдісі ретінде пайдаланады

Қазіргі таңда транзакциялық талдау терапияның үш басты нәрсеге негізделген:

- зиян келтірме,
- табиғаттылық,
- мұнда және қазір.

Қорытынды. Тақырып бойынша психология саласындағы әдебиеттерді талдау, транзакциялық талдаудың көптеген басқа психологиялық теориялардан мүлдем өзгеше, олардан бірқатар артықшылықтары бар деген қорытынды жасауға мүмкіндік береді. Мазмұндаудың қарапайым формасы, оны түсінікті етіп жеткізеді, бұл дегеніміз, қысқа уақыт ішінде нәтижеге қол жеткізуге мүмкіндік береді деген сөз. Эрик Берннің транзакциялық талдауының ашқан жаңалықтары мен зерттеулері психологиялық және педагогикалық практикада қолдану өте маңызды, өйткені автор адамдар мен олардың мінез-құлқын терең зерттеп, өзінің бақылауларын арнайы терминологияға жүгінбей сипаттайды.

Транзакциялық анализдегі эго-күйлері бір-бірімен тығыз байланысты және өзара байланысты. Ата-ана, Ересек, Бала күйлері адамдардың психологиялық күйіне, тақырыпқа және қарым-қатынастың қалаған нәтижесіне, соның ішінде күйлердің бірінің үстемдік етуінің психологиялық механизмдеріне, оны белгілі бір бет әлпетімен, ым-ишарамен, сөздермен, әрекеттермен сүйемелдеуіне байланысты көрінуі мүмкін.

Авторы Э.Бернге тиесілі психотерапия, индивидтерді сценарийлердің ықпалынан босатуға, өмір сценарийін сана мен адекватты мінез-құлықты дамыту арқылы өзгертуге, жеке тұлғаның үйлесімділігіне әкеліп соқтыратын, Эго күйлерінің ішкі тепе-теңдігі арқылы, жедел оң нәтижеге қол жеткізуге бағытталған, бұл транзакциялық талдау мақсаты болып табылады. Транзакциялық талдаудың үш құрамдас бөлігі бар: құрылымдық талдау, транзакцияларды талдау, сценарийді талдау, өзгерістер жеке тұлғаның

құрылымын, рөлдік ойындар арқылы анықталған Эго-позицияны талдауға негізделген, олардың тиімділігі топтық жұмыста дәлелденген.

Транзакциялық талдау нәтижесінде адам өзіне сену, "өз басымен" өмір сүру, шешім қабылдау және басқа адамдармен және өзімен өзара әрекеттесу кезінде әдіс принциптерін қолдана отырып, өз сезімдерін ашық білдіру қабілетін ашады. Транзакциялық талдау адамға мінез-құлықтың басқа танымдық құрылымын, еркін ерікті өзара әрекеттесуді қабылдау арқылы үлгілерден тыс шығуға мүмкіндік береді.

Транзакциялық талдаудың күшті жақтарын белгілеуге болады, олар: түсініктілік, қол жетімділік, әдістер мен формалардың жинақталған базасы, парасаттылық, ашықтық, зияткерлік көзқарасқа назар аудару. Бұл әдіс жоғары интеллектуалды және мәдени деңгейдегі адамдармен жұмыс жасауда жоғары нәтижеге ие, олар проблемаларды түсінуге және ішкі пайданы алуға қабілетті, ал мінез-құлық мәдениеті төмен адамдармен жұмыс жасауда қиындықтар туындайды.

Бұқаралық коммуникация өнімі ретіндегі транзакциялық талдаудың жаңалығы өзін-өзі сарқып шығарды, солай болуы керек те еді. Алайда, транзакциялық талдауға деген қызығушылықтың төмендеуі оның дамуындағы қазіргі кезеңнің бір бөлігі ғана және, әрине, маңызды емес. Ең бастысы, транзакциялық талдау ғылыми пән ретінде пісіп жетіліп, кәсіби әдіс ретінде халықаралық мойындауға ие болды.

ӘДЕБИЕТ

[1] Иноязычные приставки в русском языке и их значение - <https://russkiyazyk.ru/sostav-slova/pristavka/inoyazychnyie-pristavki-v-russkom-yazyike-i-ih-znachenie.html>

[2] Роменец В.А., Маноха И.П. История психологии XX века. — Киев, Лыбидь, 2003. - <https://psyfactor.org/hist/trans-berne.htm#:~:text>

[3] Берн Э. Игры, в которые играют люди. Люди, которые играют в игры / пер. с англ. А. Грузберга. — М.: Эксмо, 2014. — 576 с. (Психология общения). — ISBN 978-5-699-27303-4, ISBN 978-5-699-18299-2.

[4] Стюарт И., Джойнс В. Современный ТА: пер. с англ. - Касьянов Д.Д. Ленинград, 1987. – 307 с.

[5] Стюарт Я., Джойнс В. Современный транзактный анализ. / Перевод Д. Касьянов Социально-психологический центр Санкт-Петербург 1996. – 335с.

REFERENCES

[1] Inojazychnye pristavki v russkom jazyke i ih znachenie. (Foreign language prefixes in Russian and their meaning). [in Rus.] <https://russkiyazyk.ru/sostav-slova/pristavka/inoyazychnyie-pristavki-v-russkom-yazyike-i-ih-znachenie.html>

[2] Romenec' V.A., Manoha I.P. Istorija psihologii XX veka. (History of psychology of the XX century). Kiev, Lybid', 2003. [in Rus.] <https://psyfactor.org/hist/trans-berne.htm#:~:text>

[3] Bern Je. Iгры, v kotorye igrajut ljudi. Ljudi, kotorye igrajut v igrы. (Games People Play. People who play games). per. s angl. A. Gruzberga. (English translation A. Gruzberg). M.: Jeksmo, 2014. 576 p. (Psihologija obshhenija). (Psychology of communication.) [in Rus.]

[4] St'juart I., Dzhojns V. Sovremennyj TA. (Modern transactional analysis). per. s angl. Kas'janov D.D. (English translation Kasyanov D.D.). Leningrad, 1987. – 307 p. [in Rus.]

[5] St'juart Ja., Dzhojns V. Sovremennyj tranzaktnyj analiz. (Modern transactional analysis.) Perevod D. Kas'janov. (Translated by D. Kasyanov.) Sankt-Peterburg Social'no-psihologicheskij centr 1996. – 335 p. [in Rus.]

СОВРЕМЕННЫЙ ТРАНЗАКТНЫЙ АНАЛИЗ И ЕГО НОВИЗНА

Нурдаулеткызы А.¹,

¹магистрант специальности "6M050300 – Психология",

университет «Тұран-Астана»,

г.Нур-Султан, Республика Казахстан

e-mail: ayapsy01@gmail.com

Аннотация. В статье термин транзактный анализ рассматривается с лингвистической и психологической точки зрения, раскрывается его первоначальное и современное понимание. Дается описание методов и приемов современного транзактного анализа, который в статусе популярной психологии характеризуется доступностью, открытостью и тесной связью со словом, применяется не только в психологии, но и в педагогике.

Ключевые слова: современный транзактный анализ, сценарии, психологическая модель, психологические игры.

MODERN TRANSACTIONAL ANALYSIS AND ITS NOVELTY

Nurdauletkyzy A.¹

¹Master's student "6M050300 – Psychology" specialty,

"Turan-Astana" University,

Nur-Sultan, Republic of Kazakhstan

e-mail: ayapsy01@gmail.com

Abstract. The article considers the term transactional analysis from a linguistic and psychological point of view, reveals its original and modern understanding. The description of the methods and techniques of modern transactional analysis, which in the status of popular psychology is characterized by accessibility, openness and close connection with the word, is used not only in psychology, but also in pedagogy.

Keywords: modern transactional analysis, scenarios, psychological model, psychological games

Статья поступила 12.09.2020